

29. Technické a sociální důsledky soustavy podnikatelské. Diferencování lidských zaměstnání a jejich souhra.

Ve světovém hmotném společenství lidském přerůzné podniky hledí úkoje, které jsou určeny jen pro zcela omezený druh potřeb, odbývali do okrásků co možná nejšířších a docilují toho tím, že své *speciální zboží* nebo své *speciální služby* všelijak zdokonalily a vytříbily. V této sociální rozvrstvenosti má každý podnik ze všeobecného společenství ukojovacího jen *určité a po většině úzce ohraničený výsek*, který se s nesčetnými ostatními doplňuje všeobšíhlou výměnou i vzájemnou výpomocí nejrůznějších lidí.

Z těch důvodů odlišují se od sebe už velmi ostře téměř nesčetná podnikatelská zaměstnání ve všech různých oborech (v zemědělství, v dolování se všelikým mnohotvárným průmyslem, v dopravnictví, ve sprostředkování úvěrů a platů, v mnohostranné spekulaci, jakož i v liberálních povoláních, i v četných funkcích nehmotného rázu). Vytvořilo se už na *desítky tisíců* různých odlišných druhů živností, které pečují *nikoli* o ukojení *všelikých svých* rozmanitých potřeb, nýbrž které se věnují pouze *uzounké činnosti odborné*, jejíž věčná omezenost se hledí nahraditi rozsáhlým odbytem do neomezených končím celého pozemského světa. Jak málo ještě byla proti tomu diferencována zaměstnání městská v pokročilejším již středověku, kde se čítalo různých řemesel a živností nejmýše na sta! Tímto vzájemným doplňováním, přijímáním a poskytováním statků a služeb mezi nesčetnými soukromými a veřejnými podniky vznikla velkolepá souhra všech národů a plemen lidských naší zemi obývajících.

Rozlišování, jež jednotlivým podnikům přiděluje osamostatněle částečné úkoje, proniklo rovně i do velkých diferencovaných podniků samých. Jednotlivým příslušníkům podnikovým přiděluje se zvláštní působnost pravidelně velmi úzkého oboru. Z toho vyplývají velmi značné výhody specialisované práce, která se může všemi směry znamenitě zdokonalovati, při níž lze využiti krajní měrou

v moderním hmotném lidském společenství! A přece při tom primitivním zjednodušování je ono řešení mathematické ještě vázáno na nemožnosti další, že vztahy mezi intenzitami potřeb jsou dány *nejjednoduššími lineárními rovnicemi*, že *ceny statků jsou veličinami navzájem od sebe neodvislými a že rovněž důchody jsou neodvislými navzájem od sebe i od cen*. A při všech těchto tak nepravděpodobných ba *naprosto nemožných předpokladech* je to mathematické řešení přece jen velmi obtížné, že většině čtenářů se radí je podrobně nestledovati, nýbrž prostě jeho výsledky přijmouti.

Kdyby se však předpokládalo, že intenzity potřeb a s tím související relativní užítky statků nejsou v prostých lineárních vztazích a že nejsou navzájem od sebe neodvislé, byly by hned k tomu nutné jiné složitější rovnice algebraicky neřešitelné i při těchto *tak nápadně zjednodušených předpokladech* pro moderní tolik rozvětvené hmotné styky sociální. Považme předpoklad jen dvou osob, které by směňovaly si jen dva statky a kterými by se vzájemně styky jejich (i jejich důchody) vyčerpávaly! Jak by se podle toho daly vyložití ceny nesčíslných tržních statků a nejrůznějších výkonů lidských navzájem, které souvisejí nejrůznějšími důchody spolu se co nejtěžšími podmínkami? Při tom se mluví pouze o statech a nepovízá se, že se nejedná jen o statky, nýbrž i o nejrůznější práce lidské, které se neobrázejí vůbec ve statech hmotných!

Na nemožnost takového zjednodušování a jeho praktickou neužitečnost stačí poukázati k úvahám tohoto odstavce i ke všem rozborům obsaženým o ceně v části E. a F. tohoto II. dílu.

přirozených i nabytých dovedností a kde se netratí čas měněním a přecházením od zaměstnání k zaměstnání. Ale zvláště tato specialisace prospěla tím, že jisté *pravidelné a při tom únavné i těžké výkony bylo možno nahraditi stroji dokonale i přesně pracujícími.*

Ještě důležitější výhodou nežli specialisování práce lidské bylo *nahrazování lidských (a zvířecích) svalů přírodními energiemi motorickými, jichž se v mnohotvárných úpravách lidstvu podává nepřeborná hojnost.* Bylo možno použití motorů k provedení těžkých a obrovských mechanických výkonů a děl, na které *by nestačila ani několikanásobná svalová práce veškerého lidstva i s jeho pomocným domácím živočištvem.*

Proto nepadala již na váhu prostá svalová práce bývalých otroků, nevolníků i jinak podrobených lidí. Nevolná práce nepoměrně lépe, hojněji i výhodněji nahrazena byla motorickými stroji a jediné cenou stala se svobodná a odpovědná práce lidí, kteří *tvorí* bez citelného fyzického donucování k pilnosti. — Zároveň jednotlivé podniky nejen svou součinností se navzájem doplňují, nýbrž po případě nepotřebované zboží nebo jeho odpadky v jistém podniku hodí se k zpracování a využitkování v podniku jiném.

Aby se mohlo výhod rozlišovaných (diferencovaných) a navzájem opět sjednocovaných (integrovanych) zaměstnání a povolání lidských plně využiti, bylo ovšem také nutno *lidské úkoje sesocialisovati.* Spotřeba se musila sjednotiti a *uniformovati*, což se provedlo užíváním zboží a výkonů t. zv. *zastupitelných (fungibilních)*, kde se nejedná o *jednotlivý statek* nebo výkon, nýbrž jen o množství a jakost úkojných *prostředků téhož druhu.* (O zastupitelných úkojích podrobněji se vykládá v dalších oddílech.)

V diferencovaných podnicích vědecky vycvičení a zkušeností vynikající jednotlivci *řídí* provoz; lépe kvalifikované a zručnější síly vykonávají obratnější a složitější práce; méně schopným nevyvíčeným, nebo slabším připadají práce jednodušší. Vedle dospělých bylo lze namnoze i plně zaměstnávatí nedospělé, vedle mužů účastňují se i ženy ve všelikých podnikatelských provozech a vyvítkuje se každé síly i každého prostředku nejprůměrnějším a tedy nejvhodnějším způsobem.

Adam Smith viděl právě v tomto všestranném třídění výkonů lidských (v t. zv. *dělení práce*) největší úspěchy a pokroky hmotné kultury novověké i možnost nepoměrně hojnějšího a lepšího ukojování lidských potřeb. S nadšením velebil plody této specialisace a dělení práce přikládal při hmotném zaopatřování lidstva největší význam (mnohem větší nežli práci strojové). Na ony doby veliká ona chvála dělené práce byla zajisté správná, jelikož používání přírodních motorických energií nebylo tehdy ještě tolik rozšířeno jako v nejnovějším čase. Také přednosti diferencovaných zaměstnání daleko vynikaly nad mnohé stíny přílišné specialisace, která ovšem je nyní mnohem pronikavější než koncem 18. věku.

Specialisovaná zaměstnání zjednodušují do krajností různé postupy provozní a jejich technika tolik pokročila, že velmi mnoho lidských výkonů již možno jest nahraditi mnohem přesněji pracujícími stroji. Ale přechody od ruční lidské práce k přírodní mechanické

strojové, která se vykonává různými motory, nebývají dosti důsledné. Zbylo dosud pro lidi mnoho zcela jednotvárných zaměstnání, která ještě nebyla nahrazena stroji. Zaměstnání taková často člověka snižují na pracující automat i berou mu všechnu účast a radost z jeho výkonů, když duševní činnost skoro vylučují neb ji přímo naprosto ubíjejí.

Kromě toho mnoho zcela lehkých, ale přece neustálých a unavujících lidských prací bylo svěřováno slabým i nedospělým členům pracujících rodin. Z počátku se mysliło, že takové rozšíření výdělečných příležitostí podstatně zlepší sociální stav dělnických rodin. Ale když vzájemným soutěžením nově zaměstnaných byla příliš rozhojněna pracovní nabídka, přibíráni slabších sil (nedospělých a žen) nevydařilo se nijak na prospěch pracujících tříd. Za dobře spořádaných poměrů sociálních měl by zajisté výdělek rodičů stačiti nejen k řádnému udržování vlastního, nýbrž i na vychování nedospělých, nebo k výdělku méně schopných dětí (které ze sociálních důvodů pořádného vychování a výcviku nebylo by radno ještě do výdělečného zaměstnání zplna zapřáhati). Pravidelně však mzda rodičů soutěží všech rodinných příslušníků klesala tak, že rozhodně nepostačovala již sama k řádnému udržení celé rodiny. Proto členové rodiny, jichž výdělečné zaměstnání bylo sociálně nežádoucí, *byli nuceni spoluvydělávati*. Rozrušil se tím veškeren rodinný život proletářů, vychování chudšího lidu silně trpělo a nebylo popřáno jeho dorostu ani řádného fyzického vývoje ani dostatečného vychování a vzdělání, ani výcviku pro budoucí život.*)

Jednotlivá mechanická zaměstnání, která při specialisovaných výkonech bývají velmi jednoduchá a tím nudná, vyžadují přece nejbližší pozornosti a zaujímají činnost zaměstnaných zúplna. Pozornost na tuto mechanickou práci upjatá nepřipouští žádné jiné činnosti duševní; zabavení ducha jiným směrem při takovém vyčerpávajícím a úmorném zaměstnání (v dlouhé pracovní době) jest skoro vyloučeno. Některé provozní výkony při plném zaměstnání namáhají stále jen zcela podřízené tělesné orgány a svaly, kdežto ostatních všech tělesných schopností se nepotřebuje. Lidé touto bezútešnou jednostranností zakrňují tělesně i duševně již od nejútlejšího mládí, když připoutáni jsou po celý život k velmi užoučké působnosti v naprosto zmechanisovaném provozu, který je často pro súčasťněné dělníky tíleřným, ale přece plným a vyčerpávajícím zaměstnáním.

K tomu přistupují všemožné nehody a povstávají zvláštní neduhy a choroby z takových povolání. Lidé otravují se na př. jedovatými látkami (rtuť, olovem, fosforem, arsenikem a jinými jedy nebo různé bacily ze zamořených odpadků zboží je ohrožují nákazami atd.);

*) Zvláště v první polovici 19. století — (a ke konci 18. stol. v Anglii) — nejútlejší mládež súčasťňovala se — sice lehkých, ale právě proto úmorných — prací výdělečných. Pracovali zcela útlé děti i v dolech a jiných nezdravých podnicích. Někteří fanatice liberalističtí tehdy zehrali až i na všeobecné školní vzdělání dětí, jelikož prý se tím ohrožuje náležitě dělení práce a zmenšuje celkový společenský výtěžek hmotných statků! V průmyslových krajích mládež zakrňovala předčasným stálým výdělečným zaměstnáním na těle i na duchu a celým pokolením budoucím hrozila záhubná degenerace.

ublížíjí si zhoubným prachem ze zpracovaných surovin a vdechováním nezdravých plynů a zkaženého vzduchu v přeplněných a nepro-
větraných dílnách; trpí vlhkem, střídáním zimy a horka, nebo výhněmi,
průvany a nesčetnými jinými nesnázemi i pohromami provozními.
Zhusta se úplně přepracovávají a vysilují. Časté úrazy ohrožují při
tom zdraví i život a zmrzačují zhusta zaměstnané.*) Ani mravnost nezi-
skává při společných zaměstnáních četných lidí ve velikých dílnách.

Ale snad nejhorší vadou takové příliš zúžené činnosti, — [na př.
když lidé snad po celý život namáčejí sirky do roztoků, nebo pilují
hodinková kolečka, připevňují hlavičky špendlíkové, bijí mincemi
o plotny, aby vyslechli, zdali vydávají náležitý zvuk, navazují pře-
trhané niti při sprádacích a tkalcovských stavech, stále jednostranně
balí a expedují zboží, píší jen adresy atd.] — jsou hrozně bezúčel-
ným vyplněním života lidského, který tím poklesává na poutý cel-
kem dosti nedokonale pracující stroj, [jak už o tom při populačním
problému a při stěhování do měst se zmínka stala]. Lidé přestávají
mít zájem na výsledku své práce, když nikdy *netvoří celé dílo sami*,
nýbrž pouze nesamostatné, o sobě málo významné části, z kterých
mnohých teprve upotřebitelný celek vzniknouti může.

Připojí-li se ke všemu ještě stále hrozící ztráta zaměstnání, která
jest tím častější ano pravidelnější, čím je provozování a jeho rozdí-
lení specialisovanější, jest zjevno, že diferencování lidských povolání
a přílišné rozlišování lidského zaměstnání nevyniká nikterak jen
samými prospěchy, nýbrž že se jimi působí také nesčetné nesnáze
a utrpení zaměstnaným lidem. Zvláště poklesnutí člověkovu na pouhé
skoro bezmyšlenkové příslušenství stroje bývá nejhorším ohrožením
pracujícího proletariátu, a jest nanejvýš žádoucí, aby podobných
prací lidé byli sprostěni i aby místo nich skutečně pracovaly jen
stroje, které následkem rozložení provozních pochodů na jednoduché
výkony bývají nepoměrně výhodnější a přesnější nežli slabé i ne-
dovedné***) lidské síly a schopnosti.

Při ohromném stupňování lidské spotřeby a k úpravě znásobe-
ných úkojů bylo nutno stroje poháněti nikoli výhradně animální
energií (lidí nebo živočichů), nýbrž všelikými energiemi přírodními. —
[V podstatě se skoro všechny ty energie na naší zemi dají odvoditi
z ohromného energetického zdroje, který je pro lidské potřeby a účely
téměř nevyčerpatelný, totiž ze slunce.] — Na přípravu požitků všel-
kých, které už nyní jsou pro lidstvo pohotově zdaleka by neposta-
čovaly ani nejčetnější zástupy otroků ani několikrát znásobená množ-
ství nynějších domácích zvířat užitkových.

O velikosti energií pro lidské účely potřebných nejlepší příklady,
vedle jiných dříve již uvedených, nám podávají ohromné kolosy mo-
derních parolodí. Na jediném námořním parníku bývá upotřebováno
poháněcích strojů až o 50.000 koňských sil, které bývají často na-

*) Jest známa celá lékařská literatura o „chorobách z povolání“, které vznikly
z moderních podnikatelských provozů.

**) Stroje vykonávají práce takové, kterých by lidé nikdy nedovedli svými
orgány. Jednak lze jimi vyvinouti ohromné energie o stech a tisících koňských sil
s ohromnou úsporou času, místa i nákladů provozních, jednak se provádějí práce,
které lidskými smysly vůbec ani postihnouti nelze.

jednou v plné činnosti, kdy se dopravují lidé nebo velmi cenné zboží ohromnou rychlostí přes ocean. Ale práci 50.000 HP nedovedlo by zastati snad ani 750.000 až milion galejních otroků, kteří kdysi před vynalezením lodního šroubu poháněli veliké koráby obchodní nebo válečné. Jak by se takové množství pracujících lidí dalo vůbec na lodi směstnati! [Největší moderní parníky pojmu nejvýš 7.000 až 10.000 lidí, — mužstvo lodní v to počítaje — tedy sotva stý díl galejních otroků, kterých by bylo potřeba k takovému pohonu, jaký je v lodních strojích o 50.000 HP.] — Z toho příkladu jediného jest již viděti, jak moderní technika učinila zbytečnými a mnohonásobně nahradila bývalé těžké a hrozné práce otrocké. [Práce galejních otroků byla hroznějším trestem než jakkoli ukrutná a potupná smrt.]

Jiný doklad pro nepraktičnost otrocké práce podala by nám doprava železniční: Ve Spojených státech na tratích železných drah (které měly bezprostředně před válkou délku asi 420.000 km) bylo v dopravě samotného zboží (kromě dopravy osobní) vykonáno 450 tisíc milionů *km tun* za rok (1 *km tuna* — čili *km t* — znamená 1 *tunu* zboží, dopravenou na vzdálenost 1 *km*). Tento výkon amerických drah byl tak ohromný, že zležka lze jeho velikost náležitě si uvědomiti. K pochopení jeho ohromnosti, kdybychom jej měřili lidskými silami, nutno si připomenouti, že silný dospělý člověk sotva za den dovede vykonati 6 *km t* [t. j. sotva by — (ručním vozíkem, kolečkem nebo trakařem) — 200 *kg* dopravil na vzdálenost 30 *km*, nebo 150 *kg* na vzdálenost 40 *km*]. Za rok by se dalo sotva předpokládati na jediného (silného) člověka 2000 *km t*. (To by předpokládalo asi 333 dní těžké namáhavé práce ročně, tedy do roka zleží 32 dny oddechu.*) Pro dopravu zboží, kterou železnice v Unii (před světovou válkou) za rok vykonaly, bylo by podle toho potřeba 225 mil. velmi silných lidí, nic jiného nedělajících nežli jen zboží převážejících a k tomu ještě 225 mil. ručních vozidel. Představovalo by to v řadě za sebou lidí s vozidly netrženou čáru 560.000 *km* (kdybychom pro každého dopravujícího s vozidlem předpokládali jen délku 2½ *m*) — čili asi čtrnácteronásobný obvod země na rovníku. A jaké jen množství potravy by Tito lidé kromě toho musili s sebou voziti! Kolik by k tomu potřebí bylo nových vozidel do roka a jaké spousty řemeslníků pouze k jejich opravkám!

Ze strojového provozu stačí uvést příklad mechanické práce v bavlnářských přádelnách: *Selfaktor* (sprádací stroj na bavlnu) o 1000 vřetenech učiní za minutu asi 6000 obrátek [za minutu tolik, jako kdyby se jediné vřeteno otočilo šest milionkrát!]. Takový *selfaktor* sám upřede tolik, co by dovedlo 12.000 až 15.000 zručných přádel. Považme pak, že ve Velké Británii s Irskem bylo před válkou na 56 mil. vřeten k sprádací bavlny! Kdyby jen polovička z nich byla stále činných, znamenala by práce strojních přádelen na bavlnu v Anglii, jakoby neustále přádlu asi 350 mil. lidí. Při tom k pohonu *selfaktorů* v anglických bavlněných přádelnách bylo upotřebeno energií

*) Při průměrném obtížení 150 *kg* musil by takový dopravující silný muž vykonati přes 13.000 *km* cesty, nehtedě ani k neužitečným břemenům, které by s sebou musil voziti.

motorických asi 1 milion HP, což by znamenalo asi 15 milionů pohánějících lidí. Strojový mechanismus jest tedy podporován při tom zároveň ohromnou energií motorickou. [Ale i stroje třeba jen rukou lidskou poháněné vykonají práci několikanásobnou proti *pouhé* ruční práci člověkově!]

V některých odvětvích průmyslových přírodní motorické energie převažují tolik, že lidská práce svalová jest proti nim skoro veličinou mizivou (quantité négligeable). Tak tomu jest hlavně v průmyslu papírnickém, mlynářském, hutním, v dolování, v některých odvětvích textilních (v prádelnách i tkalcovných) atd. Zvláště nápadně to znázorňuje již dříve vyložený vývoj amerických papíren. Podle průmyslové statistiky bylo v papírnickém průmyslu Spojených států:

	roku . . 1890	1900	1905	1910
provozoven	649	763	770	777
zaměst. lidí tisíc . . .	31	50	62	76
motorů HP tisíc . . .	298	765	1125	přes 1500

Počítalo se tedy *na jednu papírnickou provozovnu* průměrně

	roku . . 1890	1900	1905	1910
na 15 lidí zaměstnaných				
připadalo HP	143	231	273	přes 300

Jakkoli v tomto odvětví svalová energie lidská proti mechanické strojové byla pranepatrná, přece *poptávky po kvalitativně důležité — (a strojem nenahraditelné) — práci lidské nebylo*, nýbrž značně přibýlo. Lidí činných přibýlo za 20 let (od 1890 do 1910) o 145% (arci motorických energií strojů přibýlo přes 400% za touž dobu). Zároveň se provoz při tom za touž dobu silně skoncentroval; průměrný počet v jedné provozovně zaměstnaných lidí se zdvojnásobil, kdežto průměrný počet strojových energií na jednotlivou provozovnu za 20 let vzrostl víc jak na čtyřnásobné množství. Opravdivá výkonnost zkonalých strojů arci zvýšila se ještě vydatněji než to udávají počty koňských sil.

[Pro posouzení pronikavé proměny v užívání energií strojových stačí zopakovati*) a nově uvést, že ve Velké Británii s Irskem bylo před světovou válkou v zemědělství, v dolování, v průmyslu a v dopravě (zejména na železnicích a v paroplavbě) činni již silně přes 30 mil. HP energií motorických. Na jednu šestičlennou rodinu připadalo by tedy (při počtu všeho obyvatelstva přes 46 mil. hlav) průměrně strojové energie asi 4 HP. Tedy je tato pomocná práce strojová taková, jakoby každá rodina (šestičlenná) kromě svých vlastních sil průměrně měla k svým službám nejméně 60 silných otroků (1 HP — nejméně 15 otroků). Zajisté jest to stav, který by každou anglickou rodinu povyšoval do řad bývalých římských velmožů a středověkých feudálních pánů, kdyby tato pomoc byla rovnoměrně rozdělena mezi všechno obyvatelstvo a upotřebilo se jí ke skutečnému hmotnému i duševnímu zdaru a k ukojování podstatných potřeb všeho obyvatelstva.

*) Viz I. díl str. 74 a 75.

Podobné poměry lze konstatovati také pro jiné kulturní země. *Německo* mělo bezprostředně před válkou nejméně tolik motorického pohonu co Velká Británie, totiž asi 30 mil. HP (což by na rodinu šestičlennou vydalo asi $2\frac{1}{4}$ HP čili 34 otroky). *Spojené státy* v severní Americe pouze v průmyslu měly činných přes 20 mil. HP, kdežto v dopravě železniční, námořní, automobilové a j. lze ty energie odhadovati ještě mnohem vyšším číslem než v průmyslu. — Na rodinu šestičlennou by se tam bylo mohlo odhadovati nejméně 3 HP. — Ve *Francii* bylo pouze *parostrojních* energií zjištěno asi:

roku . . . 1896	1907
mil. . . . $6\frac{1}{4}$	$11\frac{1}{2}$

Kdybychom tedy předpokládali jen stejný pokrok až do vypuknutí války jako bezprostředně před tím od 1893 do 1907, mohli bychom tam počítati *parostrojních* energií při počátku války asi na 17 mil. HP, což na šestičlennou rodinu by vydalo (při přibližném počtu 40 mil. lidí) přes $2\frac{1}{2}$ HP *parostrojních* energií.]

Podnikatelská organizace opatřila tedy svou všestrannou kooperací a využitkováním přírodních energií lidstvu různá bohatství všelikých úkojů a zbavila je nejtěžších tělesných namáhání. Hojnost výživy, oděvů, rozsáhlost i pohodlí lidských přístřeší dovolovala by lidstvu jak celému, tak i v jeho částech ukojovati nezbytné potřeby plnou měrou, ba až nadbytečně. A toho by se docíliti dalo s nejmenším namáháním lidských svalů. Kromě toho byla by tu skoro všeobecná možnost různého jiného pohodlí i zábav pro všechny příslušníky celého lidstva — nikoli jen pro zámožné.

Jestliže se tyto výhody hmotné moderní kultury dosud nerozšířily všeobecně a náležitou měrou mezi lidstvem a jestliže bída a lopotná namáhání dosud nevymizely u většiny zaměstnaných, *jest to jen důkazem, že z těchto daných možností všelikých úkojů nebyly dosud učiněny náležité sociální důsledky*. Nebylo totiž ani získáváno tolik *rozumných* úkojných prostředků, kolik by se jich nabyti dalo pro podstatné potřeby každého jednotlivce, ani nebyl učiněn v úkojích účelný výběr, ani nejsou nabyvány nejvýhodnějším způsobem (nejmenší námahou a strádáním lidským), ani konečně — což jest nejdůležitější — nedělí se úkoje ty přiměřeně podle *uznaných* a *splnitelných* potřeb lidských.

Namnoze se nezbytné úkoje existenční (potrava, oděv a obydlí) úmyslně nesjednávají v úplně dostatečné míře, což jest jednou z nejtěžších vad nynějšího pořádku soukromého (i veřejného) podnikatelství. Zboží, potřebné k existenci jednoho každého člověka v určitých společnostech lidských (a na celé zeměkouli vůbec), nevyhledává se v dostatečné míře, v jaké by velmi snadno a lehce se pořídit dalo. Plodiny na př. nepěstují se a chovem dobytka živočišné potravy nenabývá se tolik, kolik by bylo lze a nutno, aby se mohli řádně nasýtití všichni lidé, nýbrž o množství potravin a o jich rozdělování rozhodují ceny, za jaké se dají získati.

Tím vysvětluje se na př. zjev dosti častý, že zemědělci dodají na trh *zdánlivě* příliš veliké množství živin *pro poptávku skutečně placení schopnou*, — (které však by sotva stačilo pro nasycení všech

lidí) — a že touto přílišnou nabídkou ceny se stlačují na nižší úroveň, při které hojnější nabývání potravin zemědělcům se nejen nevyplácí, nýbrž mělo by v zápětí těžké podnikatelské ztráty. Zároveň při tom dosti patrná část hladovějících nebyvá dostatečně nasycena, jelikož nemohla podnikatelům zemědělským nabídnouti ani ony nízké, nevýnosné ceny nemajíc k tomu dostatečných důhodů!

Právě přílišná láce potravin měla dosti často v zápětí nehodu, že dělnictvo nemohlo se jimi řádně zásobiti: Zemědělci, kteří při nízkých cenách plodin neuhradili snad ani různých svých provozovacích nákladů, nemohli zaměstnávatí patřičný díl dělnictva ani dostatečně nespotřebovali průmyslového zboží. Tím celá řada průmyslových dělníků pozbyla zaměstnání (pro nedostatečný odbyť průmyslového zboží, i pro uskrovnění zemědělského zaměstnání a konečně v důsledcích toho zvláště také, že nedostatečně zaměstnané dělnictvo uskrovnilo samo svou spotřebu). Dělníci, kteří pozbyli svých mezdních důhodů, které jsou pro ně jediným zdrojem výživy, nemohli konkurovati na trhu ani o ty potraviny, které pro zdánlivý přebytek musily se prodávati za příliš nízké ceny, nekryjící snad ani pořádně zemědělských nákladů. Tak zrovna zdánlivě přílišná hojnost nabízené potrawy vůči ochromené poptávce, nezpůsobil k placení, mohla se státi zdrojem tísnivých rozpaků a prostředří nesnáze vyživovací. Zdánlivý přebytek jeví se přílišnou nabídkou proti ochablé účinné poptávce bývá zrovna osudným chybným koloběhem (*circulus vitiosus*), jelikož způsobuje nezaměstnanost s nedostatečnými důchody.

Tímto chybným koloběhem nebyl však vinen ani nedostatek ani nadbytek potrawy (nebo jiného potřebného zboží), nýbrž vadné její sociální nabývání a rozdělování. Zjevný se staly takové rozpaky často zrovna v převážně zemědělských státech, kdy v jednotlivých krajích místní nedostatek plodin nemohl býti uhrazen, jelikož bída a nedostatečná kupní síla chudého lidu nepřipouštěla zaopatření obilí ze sousedních domácích krajín, které jim oplývaly, a které je musily snad za ceny nepřiměřeně nízké současně vyvážeti do ciziny. Je všeobecně známo, že mnohé ruské gubernie hladověly, kdežto z jiných přebytečné potraviny byly do ciziny vyváženy za ceny, jež sotva hradily skrovné provozní náklady ruského mužíka.*)

Kdežto velmi potřebné zboží pro nejširší vrstvy sociální nebyvá často v náležitém množství dodáváno, protože na ně není účinné poptávky — (pro onu značnou část lidí, kteří nemohou sehnati dosti nabývacích cen) — naopak zboží přepychové současně se shledává vynaložením největších energií a krvavými oběťmi, jelikož bohatá a mocná poptávka jejich náklady nadmíru vysoké uhraditi dovedla i byla ochotna k jakýmkoli obětem.

*) Před vypuknutím světové války urodilo se v evropském Rusku průměrně ročně asi 500 mil. q obilí (po srážce osiva). Při průměrném počtu 140 milionů obyvatel bylo by na jednoho obyvatele vybylo sotva 360 kg, čili 1 kg všeho obilí denně. Za míru byla spotřeba obilí ve střední a západní Evropě mnohem větší. Kdyby byli Rusové spotřebovali tolik co v ostatní Evropě, bylo by se jim velmi mnoho obilí nedostávalo, kdežto pro svou nuznost a poplatnost cizině musili spousty obilí ještě vyvážeti. Ceny obilí byly tam při tom tak nízké, že se intenzivnější možné pěstění vůbec nevyplácelo.

Drahocenné, přepychové nebo modní vzácnosti, které pořizovány bývají ohromným vynaložením nejjemnější vycvičené práce lidské a obětováním vzácných statků, nicotně se často promrhaly v okamžicích rozmánilé bujnosti, kdežto v téže společnosti zástupy ubožáků tyto trety vytvořujících vydány byly všelikým svízelným zápasům o život a strádaly hroznými útrapami všeho druhu.*)

Jsou však tyto nesrovnalosti zároveň pádným dokladem, jak ještě daleko byla nynější kapitalistická a právní soustava podnikatelská od souladného ukojování všech životních potřeb lidské společnosti v celku i pro jednotlivé části její. Proti nezbytným potřebám všeho lidstva, které by tak snadno se daly plně ukojiti, nastavily se potřeby *vyvolených* národů a mezi nimi *vyvolených* jednotlivců, které byly nejen překážkou všeobecného souladnějšího ukojování, nýbrž také zdrojem všech násilných zřízení, které takové *antisociální* výsady vyvolenců utvrzovaly.

30. Práce svobodná; sociální nevýhody nevolné práce pro podnikání. Třídní a jiné rozpravy soustavy podnikatelské.

Aristotelův často vzpomínaný památný výrok, že „*otroctví pomine, až tkalcovské stavj samy od sebe budou se pohybovat*“, — (tou větou filosof ten vlastně popíral možnost osvobození z otrocké práce v kulturních společnostech lidských), — *skoro doslova splnila moderní technika*. Podnikatelská soustava teprve svým zdokonaleným provozem, v kterém těžké svalové práce lidské i zvířecí už jsou zbytečny a nahrazení se mnohem výhodnějšími energiemi přírodními, odstranila na dobro, — a bez možnosti návratu, — otroctví i poddanství lidské. Otrok, nevolník nebo jiný nesvobodný pracovník nedovede již soutěžit s dokonalejšími, s nepoměrně vydatnějšími a s mnohem lacinějšími motory mechanickými, které jsou pohybovány neživou energií z různých zdrojů — (v podstatě z téměř nevyčerpatelného zdroje slunečního). — Ano, po většině i soumaři v tom směru se stali zbytečnými a příliš nákladnými. Jak nesmírně vynikla moderní parolod nad veslovou loď s galejními otroky! Kterak parní lokomotiva překonala formanského koně s povozníkem! Jak stokrát větší břemena dopravují lokomotivní železnice s velikou přesností, bezpečností a rychlostí i nepoměrně laciněji, nežli silniční povozy! Kterak by stačila jakákoli sebe lacinější práce otrocká selfaktoru nebo mechanickému stavu tkacímu; jak malicherným bylo by usilování otroků proti kladivům hutním, parostrojním jeřábům a nepřehledným jiným moderním mašineriím.

*) Na př. vzácné plesové úbory, zhotovené z nejjemnějších tkaniv a krajek, z exotických květů a z jiných velmi nákladných a drahých cetek, na které vynaloženo bylo tisíce dní a nocí úmorné práce nejdovednějších ženských ruk, posloužily snad k jediné zábavě své majitelce, která potom je odkládá již zvadlé, zeuchané a k ničemu nepotřebné. Zatím však dělnice, které onu náheru připravovaly a jiné užitečnější činnosti se věnovati nemohly, za svou nepatrnou mzdu nenajedly se snad ani dosyta chleba. Takový pomíjející přepych, vykoupený tisícovým strádáním ubohých proletářských existencí zajisté nelze ani samé podnikatelské organizaci připisovati na vrub. Jest možný jen velmi nerovnoměrným rozdělením všech úkojných prostředků a jejich společensky nerozmyslným nabýváním a upotřebováním.